

**SIMBOLURI DIN LUMEA SATULUI:
FENOMENELE NATURALE ȘI EXPLICAȚIILE LOR
ÎN LITERATURA LUI MIHAIL SADOVEANU***

Iuliana Maria Gavrilă**

Abstract: *This article presents some of the symbols found in the traditional Romanian space (especially the area of Moldova). I took over some information about the Romanian village at the beginning of the 20th century from Mihail Sadoveanu's literature; the author's descriptions were then confronted with myths and stories from the traditional collective mentality. What I want is to illustrate one facet of the traditional Romanian belief system and of the way the Romanian peasant imagines his surrounding universe. This information shows us how the traditional man thinks, how he imagines certain things and provides information about his daily behavior. What I discovered at the end of my research is a dualistic belief system that combines Christian practices with some pagan beliefs. The relevance of this research consists in the fact that it highlights features of the Romanian village; thus, this article contributes to a possible study of the image of the village and of the Romanian peasant. The novelty of the research consists in the fact that it carefully analyzes the world of the village as seen in the literature from the interwar period.*

Keywords: traditional culture, symbol, belief, collective mentality, imaginary.

Următorul articol va prezenta câteva simboluri din cultura tradițională românească, așa cum apar acestea în literatura lui Mihail Sadoveanu¹; ne vom concentra asupra acelor simboluri legate de lumea înconjurătoare, de natură și de interacțiunea omului cu mediul înconjurător. Discutând despre simbolistica

* Această lucrare a beneficiat de sprijin financiar prin proiectul „Cercetare doctorală și postdoctorală de calitate, inovativă și relevantă pentru piața muncii”: POCU/380/6/13/124146, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014-2020

** Doctorand, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca; e-mail: ferent_iuliana@yahoo.ro.

¹ Prin literatura lui Mihail Sadoveanu ne referim la romanele, nuvelele și versurile scrise de acesta de-a lungul vieții sale. Am consultat seria de opere publicată de Edit. Minerva: Sadoveanu Mihail, *Opere*, volumele I-XXII, București, 1957-1987.

„Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca. Series Historica”, LIX, 2020, Supliment, 2, *Lucrările conferinței internaționale online „ROMANIA-ITALIA-EUROPA. Evoluții istorice - Dinamici culturale - Relații internaționale”, 16-18 septembrie 2020*, p. 637-643.

tradițională, dorim să evidențiem o parte din modul de gândire al țăranului român și din modul cum este organizat sistemul său de credințe.

De ce literatura lui Mihail Sadoveanu? În primul rând, această cercetare face parte dintr-o temă mai largă, și anume modul cum este imaginat satul și țăranul român în operele literare interbelice. În al doilea rând, consultând literatura românească din perioada interbelică am observat că aceasta surprinde o serie de caracteristici foarte importante ale satului românesc – autori precum Liviu Rebreanu sau Mihail Sadoveanu, care pleacă din lumea satului și își încep o carieră literară, observă satul românesc, iar literatura lor este precum un jurnal de observații. În al treilea rând, Mihail Sadoveanu este unul dintre principalii scriitori care se apleacă în special asupra satului moldovenesc; acesta descrie modul de viață al țăranului, comportamentul său în diferite situații dar și credințele și convingerile sale. Sadoveanu își folosește literatura ca instrument de popularizare a satului în contextul modernizării României după evenimentele din 1918, pentru a atrage atenția asupra rolului satului în civilizația modernă: acela de păstrător al vechilor valori, credințe, obiceiuri, păstrător al trecutului și al unui comportament arhaic.

Așadar, dorim să extragem acele date care ne interesează, din sursele literare ale lui Mihail Sadoveanu. Ceea ce am observat este că sistemul de credințe al țăranului român este aproape neschimbat, chiar și după trecerea unor perioade îndelungate. Aceleași povești și mituri sunt relatate, aceleași gesturi simbolice sunt realizate, iar toate acestea împreună ilustrează un comportament tipic lumii rurale: memorarea moștenirii culturale și repetarea celor învățate de la cei mai în vârstă. Astfel, într-o lume în care valorile și cunoștințele se transmit pe cale orală, se asigură conservarea identității culturale.

Înainte de toate, am dori să menționăm că studiile care au analizat cel mai bine literatura lui Mihail Sadoveanu aparțin lui Ovid S. Crohmălniceanu², Nicolae Manolescu³, Constantin Ciopraga⁴, Alexandru Paleologu⁵ și, bineînțeles, George Călinescu⁶. Acești mari critici literari au analizat literatura acestui mare autor și au publicat studii cuprinzătoare. În articolul următor ne-am folosit și de informațiile

² Ovid S. Crohmălniceanu, *Cinci prozatori în cinci feluri de lectură*, Bacău, Edit. Cartea Românească, 1984.

³ Nicolae Manolescu, *Mihail Sadoveanu sau utopia cărții*, București, Edit. Institutului Cultural Român, 2005.

⁴ Constantin Ciopraga, *Mihail Sadoveanu. Fascinația tiparelor originare*, ediția a II-a, București, Edit. Academiei Române, 2006.

⁵ Alexandru Paleologu, *Treptele lumii sau calea către sine a lui Mihail Sadoveanu*, București, Edit. Cartea Românească, 2006.

⁶ George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini și până în prezent*, secțiunea „Mihail Sadoveanu”, București, Edit. Paideia, 2014.

furnizate de aceștia, alături de alte studii și articole de specialitate; studiul nostru se alătură așadar acestora, prezentând o altă perspectivă, nu atât asupra literaturii sadoveniene, cât asupra interpretărilor legate de tradiții și mitologie românească.

Pentru început, vom discuta pe scurt despre metodologia de cercetare și despre motivul pentru care lucrăm cu surse literare ca bibliografie primară. Acest articol se apleacă asupra simbolurilor tradiționale, care fac parte din imaginarul social al satului. Faptul că extragem aceste informații din surse literare nu invalidează rezultatele studiului, deoarece literatura (în acest caz a lui Sadoveanu) este una dintre sursele istoriografice care ne furnizează informații despre comunitatea pe care o avem în vedere. Mihail Sadoveanu povestește, prin textele sale, despre satele pe care le-a văzut, despre țăranul român așa cum îl percepe el, despre obiceiurile și comportamentul văzute la bunicii săi, despre tot ceea ce consideră el că formează universul tradițional românesc. Literatura este, așadar, o reflecție a societății din care face parte autorul; literatura lui Sadoveanu este o reflecție a societății de la începutul secolului al XX-lea, iar în cadrul textelor sale regăsim influențele culturale și politice din perioada interbelică (cu precădere semănătorismul). Modernizarea, capitalismul, progresul care începe odată cu debutul secolului al XX-lea, amenință lumea satului tradițional, iar printre manifestările culturale declanșate de aceste schimbări se numără și literatura. Prin literatură, autorii prezintă imaginea satului tradițional, prezintă sistemul de credințe al țăranului, situația sa socială, economică, religioasă; prin literatură personajul țăranului este adus mai aproape de cititori – literatura devine mijlocul prin care imaginea satului este popularizată în lumea urbană.

Despre Mihail Sadoveanu s-a spus că „evocă epopeea unui popor, dându-i dimensiuni mitice”⁷; această epopee prezintă lumea satului românesc existent acum aproape o sută de ani. Este lumea unui sat muribund, sfâșiat de modernizările care au loc. În această lucrare dorim să surprindem frânturi și caracteristici ale acestui sat secular despre care discută Sadoveanu. Astăzi cunoaștem doar rămășițe din vechiul sistem de credințe pe baza căruia țăranul român își organiza existența. Vorbim despre un sistem de credințe neuniform, răspândit prin viu grai, uneori neînțeles complet, alteori interpretat diferit. Este un sistem de credințe conform cu lumea satului: există anumite legi de neîncălcăt, bine stabilite în mentalitatea populației, iar altele sunt interpretabile, întâlnite sub diferite forme și care generează comportamente diferite.

Simbolurile pe care le menționăm, plasate în cadrul diferitelor romane sau nuvele, fac trimitere la cultura țărănească și la modul cum aceasta se manifestă în cadrul satelor. Discutăm aici despre o cultură care interpretează orice schimbare climatică și care atribuie însemnătate tuturor lucrurilor înconjurătoare. În satul

⁷ Raluca Sabina Lascu, *Mihail Sadoveanu-monografia satului arhaic*, Deva, Edit. Casa Corpului Didactic Deva, f. a., p. 4.

românesc întâlnim o împletire a misticului și a credințelor vechi cu religia cultă, cu organizarea creștină - un creștinism impregnat constant de simboluri, mituri și povești cu trimiteri păgâne.

În majoritatea operelor sale, Mihail Sadoveanu caută să descifreze semnele naturii dar și să le lege pe acestea de sufletul omenesc. Una din caracteristicile principale pe care le-am enunțat în definiția satului românesc este comuniunea cu natura. De exemplu, în „Creanga de aur”⁸ autorul ne apare aproape filosofic, în „Baltagul”⁹ la fel; vedem un autor care caută semne în fiecare gest făcut de țaran, în fiecare adiere de vânt. Pentru Sadoveanu, țaranul este un om al naturii, pentru care elemente precum oglinda lacului reprezintă originea vieții sau oglinda cerului.

Mihail Sadoveanu afirma că prin literatura sa a încercat să găsească semnificațiile datinilor, „paleologiilor și eresurilor”¹⁰, pe care le întâlnește în cultura tradițională. În literatura acestuia dar și în mecanismele de funcționare a lumii de la sat, am observat că simbolistica anumitor lucruri este direct legată de spiritualitate. Sadoveanu numește sistemul de credințe pe care ajunge să îl cunoască drept „religia veche a pământului acesta”, fără a-l lega de creștinism sau altă formă religioasă cultă. Creștinismul este numit „religia nouă”, iar autorul apreciază că aceasta nu „s-a putut substitui puterilor trecutului decât în parte și superficial.”¹¹ Pentru autor, religia nouă este direct legată de modernizare – acesta este de părere că odată ce noul pătrunde în lumea satului, legătura cu natura începe să se piardă. Înțelegem, astfel, de ce Mihail Sadoveanu prezintă foarte detaliat aceste practici și de ce întreaga sa literatură este dedicată lumii rurale – este o înregistrare a tuturor elementelor observate de autor, care ilustrează de ce conservarea satului este atât de importantă.

De asemenea, o altă observație importantă legată de spiritualitate în lumea rurală ar fi faptul că misticul și superstițiile se suprapun creștinismului și invers; observăm o „colaborare” între aceste elemente, țaranul român crezând și în simbolurile populare pe care le învață de la strămoșii săi, dar și învățăturile bisericesti pe care le aude duminică de duminică.

Un prim simbol identificat în operele literare sadoveniene este *apa*; în mai multe opere ale sale, Sadoveanu folosește mediul acvatic pentru a plasa diferite legende sau întâmplări și descrie universul acvatic și pasiunea sa de a pescui drept o îndeletnicire mistică. În „Împărăția apelor”¹² ni se face cunoscut personajul împăratului apelor, iar regatul său, deși este o simplă baltă, pare altfel în lumina difuză a răsăritului. În

⁸ Mihail Sadoveanu, *Creanga de aur*, București, Edit. Cartea Românească, 1933.

⁹ Idem, *Baltagul*, București, Edit. Minerva, 1981.

¹⁰ Idem, *Creanga de aur*, p. 7.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Idem, *Împărăția apelor*, ediție revăzută, București, Edit. Cartea Românească, 1944.

absența unei înțelegeri absolute a realității în care trăiește, țăranul român își creează mituri. Dacă săteanul a observat o mișcare ciudată pe luciul apei și a zărit forma unui pește pe care nu o recunoaște, va atribui această întâmplare „împăratului apelor”. Lipsindu-i informațiile necesare de a cataloga acest eveniment ca descoperirea unei noi specii de pește, țăranul inventează o poveste, un mit, care să îl ajute să înțeleagă lumea din jurul său. Toate aceste legende, povești și simboluri sunt relatate de către țăranii autorului în multitudinea excursiilor autorului la pescuit.

Pescuitul, mersul pe baltă dimineața devreme sunt prezentate ca o posibilitate de întoarcere într-o lume arhaică, a arhetipurilor. Personajele prezentate aici sunt pribegi, sunt oameni fără rădăcini, care se folosesc de balta respectivă ca sursă de viață: le oferă hrană spirituală și fizică, le oferă apă, le oferă adăpost. Așadar, apa este viață. Un bătrân îmbrăcat arhaic („cu suman roșcat, încins cu curmei de tei peste un cojoc unsuros”), ne apare ca o „ființă vrednică de locurile și de timpurile pe care le evocau paserile migratorii dintru începutul lumii”¹³. Acești oameni apar aproape sălbatici, dar nu în înțelesul negativ al cuvântului. Sunt oameni nealterați de progres și de toate defectele pe care Sadoveanu le identifică în omul modern. Ce putem deduce de aici este starea precară în care se aflau satele românești și de aici și tendința de a vedea balta cu pește de lângă ca o sursă de viață, deoarece avea potențialul de a oferi hrană și apă. Pescuitul devine așadar nu o metodă de relaxare și trecere a timpului, ci o activitate foarte importantă, cu rolul de a procura hrana necesară traiului de zi cu zi – asemeni agriculturii. O problemă recurentă legată de satele românești, chiar și după Marea Unire, este starea economică precară în care se află, munca fiind nemodernizată, satele fiind spații insalubre, fără unități medicale sau de învățământ – un spațiu literalmente arhaic, organizat nu după legi administrative moderne, ci mai mult după legile păstrate în memoria orală.

Continuând cu prezentarea elementelor cu încărcătură simbolică pentru țăranul român, vom discuta despre cele prezentate în „Hanul Ancuței”¹⁴, o compilație de povestiri în care Sadoveanu strecoară numeroase simboluri și atribuie un rol mistic mai multor locuri, obiecte, personaje etc. *Hanul* este centrul tuturor acestor simboluri, apare aproape ca un magnet pentru misticism și povești – în cultura tradițională hanul este văzut ca un loc de repaus, de popas, de petrecere, un loc sigur, unde drumeții se pot odihni fără griji. Asemănător hanului, și spațiul satului este văzut tot ca un loc intim, un loc sigur, unde putem intra în contact cu cultura tradițională¹⁵. Ancuța este de

¹³ Constantin Ciopraga, *op. cit.*, p. 15.

¹⁴ Mihail Sadoveanu, *Hanu Ancuței și alte povestiri* [infra: *Hanu Ancuței...*] București, Edit. pentru Literatură, 1963.

¹⁵ Florina Bran, Dinu Marin, Tamara Șimon, *Turism rural. Modelul european*, București, Edit. Economică, 1997, p. 8-9.

asemenea un simbol – al frumuseții feminine și al prosperității. Hangița aduce mereu vin, pui fripți în țigla și plăcinte, pe care le servește aproape ritualic mesenilor, alături de zâmbete furișate. Vinul în „oale nouă” este elixirul care ține firul poveștii și atmosfera de petrecere; puii și plăcintele sunt simbolul belșugului și al bunăstării – în „Hanul Ancuței” nu mai întâlnim o lume săracă, muritoare de foame și obosită de prea multă muncă. Aici ținutul este îmbelșugat, vinul mult și dulce, mâncarea din abundență și țărani veseli.

Symbolismul intervine aici în toate acele mici semne pe care le dau natura și animalele, toate aceste semne fiind interpretate de către țărani. De exemplu, „cucoșii cântă, băgă de samă orbul, ca s-alunge șerpilor și duhurile din preajmă”¹⁶ – este vorba aici despre orele dimineții, când încep să cânte cocoșii. Șerpilor menționați nu sunt reptilele pe care le cunoaștem, ci simbolizează diavolul, elementele rele, duhurile și stihiiile nopții care caută să facă rău. *Animalele* avertizează pe cei din jur de astfel de răutăți, simțindu-le mult mai repede: un simplu nechezat al unei iepe devine un avertisment – „Din dosul hanului veni deodată nechezatul iepei celei slabe a răzășului. Așa fel a țipat – spăriat și ascuțit – încât am răsărit din locul meu de groază.”¹⁷. Acesta este un exemplu clar al comuniunii țaranului cu natura din jurul său; animalele, plantele, pădurile, lacurile, toate elementele care compun universul înconjurător sunt supuse interpretării. Așadar, acest exemplu întărește nu doar imaginea unui țaran care colaborează cu natura din jurul său, dar și un țaran care învață să se folosească de ceea ce îl înconjoară. În acest fel, începe să se contureze o oarecare stratificare socială bazată pe capacitățile fiecăruia. Fiecare sat are *baba* sa, care știe să facă farmece și să dezlege vise și anumite semne - sau *solomonarii* care fac același lucru, dar sunt persoane de sex masculin. Fiecare sătean știe să interpreteze semnele naturii și ale vremii, alături de comportamentul animalelor – astfel se organizează mai bine momentele de muncă dintr-un an.

Un alt simbol întâlnit în mentalitatea tradițională este *focul*, atribuit automat spațiului luminii. Mai ales în „Hanul Ancuței”, autorul transformă focul în motorul întregii atmosfere, într-un element benefic, curativ. Focul este cel care menține cursul poveștii și îi apără pe cei din jurul său de amenințările nopții. Observăm că odată ce focul începe să se stingă, își fac apariția „stihiiile” nopți, iar oamenii încep să simtă cum „necuratul” ajunge la ei. Odată stins focul, oamenii sunt cuprinși de amorțeală, de un somn greu, iar atmosfera plăcută și prietenoasă dispăre. Întunericul și necunoscutul generează povești și credințe care sunt mai puternice decât orice explicație logică. Simbolurile lumii tradiționale ne ajută să recreăm imaginea satului românesc: știm ce rol avea focul și cât de prețuit era acesta, astfel putem să înțelegem că și simplul gest

¹⁶ Mihail Sadoveanu, *Hanu Ancuței...*, p. 106.

¹⁷ *Ibidem*, p. 126-128.

de a aprinde o lumânare are semnificații adânci. Înțelegând rolul focului în mentalitatea tradițională, înțelegem și de ce se obișnuiește să se pună o lumânare la capetele morților și de ce moartea fără lumânare este văzută ca o condamnare. Focul, lumina are rol de călăuză – așa cum luminează în întuneric, focul este văzut ca protector al sufletului.

Încărcătură simbolistică mare o au și anumite *plante* și folosirea lor. Nu ne referim acum la proprietățile lor terapeutice, știm foarte bine că țaranul cunoaște plantele „de leac” și întrebunțările lor. Ne referim aici, mai ales, la ritualurile care însoțesc culegerea și prepararea anumitor plante – ritualuri secrete, transmise numai prin viu grai și numai celor care sunt meniți să dețină aceste cunoștințe. Am observat cum anumite plante, culese la anumite momente ale zilei sau ale nopții pot avea întrebunțări vindecătoare. Într-o lume în care alte forme de vindecare sunt greu accesibile, putem înțelege forța cu care oamenii cred în aceste leacuri. Iar gesturile care însoțesc procesul de vindecare sunt rămășițe atât ale unui păgânism moștenit pe cale orală din moși strămoși, dar și o îmbinare cu creștinismul și credința puternică în Dumnezeu.

Toate aceste simboluri, că le înțelegem sau nu semnificația, ilustrează o societate aflată la intersecția dintre modern și arhaic, dar și la intersecția dintre creștinism și păgânism. Această îmbinare este posibilă în lumea românească deoarece religia creștin-ortodoxă este una legată de natură; Lucian Blaga afirma că persoanele de credință ortodoxă duc o existență spiritual-organică¹⁸, legată de folclor și natură, astfel că toate simbolurile legate de natură pe care le-a enumerat se potrivesc bine într-un cadru religios.

¹⁸ Lucian Blaga, *Trilogia culturii. II. Spațiul mioritic*, București, Edit. Humanitas, 1994.

